

DOI 10.36074/logos-04.07.2025.012

ОСОБЛИВОСТІ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПРОКУРОРІВ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ДОТРИМАННЯ ЗАСАДИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

Корнющенко Сергій Серігійович¹

1. аспірант кафедри адміністративного, господарського права

та фінансово-економічної безпеки

Сумський державний університет, УКРАЇНА

ORCID ID: 0009-0007-9198-0284

Цивільно-правова відповідальність як вид юридичної відповідальності, що застосовується до прокурорів, слугує дієвим засобом забезпечення службової дисципліни та стимулом належного виконання своїх посадових обов'язків.

Цивільно-правова відповідальність розглядається як додатковий або новий щодо невиконаного обов'язок правопорушника за рахунок власного майна відновити порушений через неналежного виконання своїх обов'язків майновий стан потерпілого або компенсувати немайнові (моральні) втрати останнього [1, с. 47-48]

Підставою застосування цивільно-правової відповідальності прокурорів є вчинення правопорушення, наслідком якого є спричинення матеріальної або нематеріальної шкоди, тобто винне, протиправне невиконання або неналежне виконання прокурором своїх посадових обов'язків, що призвело до завдання прямої дійсної шкоди. Притягнення прокурора до цивільно-правової відповідальності не виключає його притягнення до інших видів юридичної відповідальності.

Перш за все, дане питання врегульовано Основним законом України. Так, відповідно до положень статті 56 Конституції України кожен має право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень [2].

Питання цивільно-правової відповідальності прокурорів також знайшло своє відображення в Законі України «Про прокуратуру» [3], згідно положень

статті 20 визначається, що шкода, завдана незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю прокурора, відшкодовується державою незалежно від його вини в порядку, визначеному законом. Держава, відшкодувавши шкоду, завдану прокурором, має право зворотної вимоги до нього в розмірі виплаченого відшкодування в разі встановлення в діях прокурора складу кримінального правопорушення за обвинувальним вироком суду щодо нього, який набрав законної сили.

Таким чином, спеціалізований закон нерозривно пов'язує настання цивільно-правової відповідальності прокурора з його попереднім притягненням до кримінальної відповідальності. В цьому аспекті цивільна відповідальність прокурора персоніфікується.

Статтю 1176 Цивільного кодексу України [4] передбачено норму, згідно якої шкода, завдана фізичній особі внаслідок її незаконного засудження, незаконного притягнення до кримінальної відповідальності, незаконного застосування запобіжного заходу, незаконного затримання, незаконного накладення адміністративного стягнення у вигляді арешту чи виправних робіт, відшкодовується державою у повному обсязі незалежно від вини посадових і службових осіб органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду.

При цьому, згідно статті 1191 ЦК України визначається право регресу до винуватої особи з боку держави, тобто держава, відшкодувавши шкоду, завдану посадовою, службовою особою органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду, має право зворотної вимоги до цієї особи тільки у разі встановлення в її діях складу кримінального правопорушення за обвинувальним вироком суду щодо неї, який набрав законної сили.

Аналогічні за своїм змістом положення містить статті 130 Кримінального процесуального кодексу України [5], згідно якої Шкода, завдана незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду, відшкодовується державою за рахунок Державного бюджету України у випадках та в порядку, передбачених законом. Держава, відшкодувавши шкоду, завдану слідчим, прокурором, застосовує право зворотної вимоги до цих осіб у разі встановлення в їхніх діях складу кримінального правопорушення за обвинувальним вироком суду, який набрав законної сили, або дисциплінарного проступку незалежно від спливу строків застосування та дії дисциплінарного стягнення.

В цій частині настає конкуренція раніше згаданих правових норм. Так, норми спеціалізованого закону про прокуратуру та цивільного законодавства

ABSCHNITT 7.

INSTITUT FÜR STRAFVERFOLGUNG, JUSTIZ UND NOTAR

як підставу регресного позову визначають обов'язкову наявність обвинувального вироку суду відносно прокурора, дії якого спричинили наявність майнової чи моральної шкоди потерпілого, тоді як кримінальне процесуальне законодавство розширює перелік передумов зворотної вимоги не лише наявністю обвинувального вироку суду відносно прокурора, а й рішенням про притягнення прокурора до дисциплінарної відповідальності.

В теорії права значний час існувала практика, що відшкодування шкоди, яка спричинена рішеннями, діями чи бездіяльністю правоохоронних органів чи їх посадових осіб можливе лише після проголошення виправдувального вироку судом, яким констатовано невинуватість певної особи. Проте, останнім часом все більшого відображення в судовій практиці знаходять випадки цивільно-правової відповідальності держави внаслідок інших процесуальних рішень чи дій працівників правоохоронних органів, таких як застосування безпідставних заходів забезпечення кримінального провадження, оголошення розшуку та інші.

З метою законодавчого утвердження принципу незалежності прокурорів та унеможливлення впливу на прокурора в такий спосіб, діюча редакція Закону України «Про прокуратуру» передбачає норму, відповідно до якої виправдання особи або закриття стосовно неї судом кримінального провадження не може бути підставою для притягнення до дисциплінарної відповідальності прокурора, який здійснював процесуальне керівництво досудовим розслідуванням та/або підтримання державного обвинувачення у цьому провадженні, крім випадків умисного порушення ним вимог законодавства чи неналежного виконання службових обов'язків (частина 3 статті 43).

З викладеного бачимо, що не зважаючи на законодавче визначення виправдання особи як підстави для відшкодування їй завданої шкоди, цивільно-правова відповідальність прокурора виключається у разі, якщо він діяв у межах своїх повноважень та у спосіб, передбачений кримінальним процесуальним законодавством. За таких обставин, навіть відшкодувавши заподіяну шкоду виправданій особі, держава не матиме права регресу до процесуального керівника, який належним чином здійснював свої повноважень.

В рішенні 02 вересня 2020 року у справі №607/8203/18 Верховний Суд [6] звернув увагу, що підставою відшкодування моральної шкоди є не сам факт скасування прийнятих уповноваженими особами відповідачів процесуальних рішень, а встановлена незаконність цих рішень, систематична протиправна бездіяльність згаданих осіб відносно розслідування кримінальної справи,

предметом якої, зокрема є завдання позивачу тілесних ушкоджень, та надмірна тривалість досудового розслідування кримінальної справи (більше чотирьох років).

Такі твердження суду фактично ототожнюють умову настання цивільно-правової відповідальності з діями чи бездіяльністю конкретної посадової особи правоохоронного органу. Проте, діючим кримінальним процесуальним законодавством не передбачено можливість прокурора чи слідчого оскаржувати рішення слідчого судді, постановлені в порядку розгляду скарг згідно положень статей 303-308 КПК України, що фактично обмежує право прокурора реагувати на незаконні чи необґрунтовані рішення суду, які можуть слугувати в подальшому підставою для відшкодування шкоди особі. Вказане питання потребує додаткового нормативного врегулювання.

Відповідно до правової позиції Верховного Суду, викладеної в рішенні 11 вересня 2019 року у справі №336/5519/18 [7], оскарження позивачем процесуальних рішень органів досудового слідства в порядку кримінального судочинства є механізмом реалізації права на судовий контроль за додержанням прав особи в кримінальному провадженні та скасування таких рішень в судовому порядку не є безумовною підставою для відшкодування моральної шкоди, а задоволення його вимог про визнання потерпілим є достатньою сатисфакцією.

З урахуванням згаданої вище правової позиції, більш ґрунтовно постає законодавче закріплення в статті 130 КПК України передумови цивільно-правової відповідальності як вчинення кримінального або дисциплінарного проступку, оскільки лише під час досудового розслідування чи дисциплінарного провадження можливо дослідити всі обставини, що слугували підставою для прийняття певного процесуального рішення чи передумовою проведення окремої процесуальної дії, а також відмежувати незаконну поведінку від законної реалізації прокурором своїх повноважень, визначених процесуальним законодавством.

На наш погляд, інститут цивільно-правової відповідальності виконує превентивну функцію, покликану забезпечити законну процесуальну діяльність від неправомірної поведінки. Натомість, такий вид юридичної відповідальності разом з дисциплінарним провадженням може використовуватися для порушення незалежності прокурорів, а тому потребує більш детального законодавчого врегулювання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

- [1] Адміністративне право України: підруч. /Ю. П. Битяк, В. В. Богуцький, В. М. Гаращук та ін.; за ред. Ю. П. Битяка. Харків: Право, 2001. 528 с.

ABSCHNITT 7.

INSTITUT FÜR STRAFVERFOLGUNG, JUSTIZ UND NOTAR

- [2] Конституція України: Закону України від 28.06.1996. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
- [3] Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 р. №1697-VII. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>
- [4] Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/435-15>
- [5] Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/4651-17>
- [6] Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 02.09.2020 у справі №607/8203/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91571896>
- [7] Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 11.09.2019 у справі №336/5519/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84481225>